

Bevrijdend gebaar

Het levensverhaal van HENRI DANIËL GUYOT

Colofon

ISBN: 978 90 8954 733 0
Derde bewerkte druk 2015
© 2015, HENK BETTEN

Uitgeverij Elikser
Ossekop 4
8911 LE Leeuwarden
www.elikser.nl

Deze uitgave is tot stand gekomen dankzij een financiële bijdrage van Koninklijke Kentalis.

Vormgeving omslag en binnenwerk: Evelien Veenstra

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

Bevrijdend gebaar

Het levensverhaal van HENRI DANIËL GUYOT

HENK BETTEN

Inhoud

Inleiding	7
Voorwoord	9
1. Jeugdjaren, 1753 -1781	11
2. Predikant te Groningen, 1781-1784	32
3. Naar Parijs, 1784 -1785	41
4. Privaatonderwijs en huwelijk, 1785 -1789	66
5. Oprichting en instandhouding van het instituut, 1789 -1797	87
6. Verschillende activiteiten, 1797-1809	110
7. Donkere wolken boven Europa, 1809 -1815	136
8. Verder bouwen aan het instituut, 1815 -1820	147
9. Laatste jaren, 1820 -1828	163
Literatuur en bronnen	180
Illustraties	188
Bijlage 1. Onderscheidingen en eerbewijzen	191
Bijlage 2. Monument op Guyotplein	193

Inleiding

Het jaar 2015 markeert de 225ste verjaardag van het officiële dovenonderwijs in Nederland. Hoe Henri Daniël Guyot in 1790 zijn instituut in Groningen begon, zijn werk en zijn drijfveren als pionier van het dovenonderwijs, verdienen bij deze mijlpaal opnieuw een plaats in de schijnwerpers. Vandaar dat deze derde druk van *Bevrijdend Gebaar* het licht ziet.

De titel *Bevrijdend Gebaar* is bedacht door mr. A.S. Oostra, de toenmalige directeur van Koninklijk Instituut voor Doven H.D. Guyot te Groningen, nu genaamd Koninklijke Kentalis. Oostra doelde op de bevrijdende daden van H.D. Guyot die, net als de oprichters van het dovenonderwijs in andere landen, dove mensen toegang gaf tot de maatschappij door hen te onderwijzen.

Dit boek bevat voor een deel een geromantiseerd verhaal. Ik heb daarin geprobeerd de daden van Guyot als predikant, leraar, oprichter/directeur van het doveninstituut en schoolopziener van het regulier onderwijs aan de hand van archiefonderzoek zo getrouw mogelijk weer te geven. Vergeleken met de tweede druk zijn nog enkele aanvullingen en correcties aangebracht die uit recent onderzoek naar voren kwamen.

In dit boek staat iets over de ‘eeuwige’ strijd tussen de spraak- en gebarenmethode in het dovenonderwijs.

Sinds 1996 is tweetalig onderwijs - als eerste te Groningen - ingevoerd. En terecht. De leerlingen in deze methode van onderwijs leren Nederlands en hanteren de gebaren-

taal als hun moedertaal. Tegenwoordig gebruiken ook alle docenten in Nederland deze taal, wat goed is voor de leerlingen. Hun ontwikkeling is hier aantoonbaar door versneld.

In dit boek wordt gebruik gemaakt van het woord ‘spraakloos’ in plaats van ‘doofstom’. Het laatstgenoemde woord is zeker niet bedacht door dove mensen zelf.

Het woord ‘stom’ heeft een negatieve klank en daardoor is er de gedachte ontstaan dat dove mensen ook dom zouden zijn.

Rond 1965 is er weerstand gekomen tegen het woord ‘doofstom’ door enkele dove mensen die hierover in doventijdschriften schreven. Een moeder van een dove zoon en een horende docent van het Groninger instituut reageerden hierop in 1967 en wisten een jaar later te bewerkstelligen dat de officiële naam ‘doofstom’ vervangen werd door het woord ‘doof’ bij doveninstituten in ons land.

Mijn dank gaat uit naar mevrouw Jitske Kingma, uitgeefster van Elikser, die deze uitgave mogelijk maakt. Eveneens naar Corrie Tijsseling, Lianne van Dijken en Erik Betten die de inhoud van deze druk met een kritisch oog hebben doorlopen. Ook Hetty, mijn vrouw, die mij de volledige steun geeft, en Marleen Betten, die mij door haar intense belangstelling weet te inspireren.

Tenslotte heeft Koninklijke Kentalis mijn dank en respect verdiend, omdat ik van haar bibliotheek gebruik mocht maken voor het archiefonderzoek.

De auteur

Voorwoord

Henk Betten, de auteur van deze geromantiseerde levensbeschrijving van Henri Daniël Guyot, doet al vele jaren onderzoek naar de begintijd van het dovenonderwijs. Als bibliothecaris en archivaris bij Koninklijke Kentalis heeft hij toegang tot de vele schatten die zich in het archief van het voormalige Koninklijke Instituut voor Doven H.D. Guyot bevinden. De levensschets in dit boek sluit dan ook zo veel mogelijk aan bij de feiten zoals deze bekend zijn uit dit archief.

In 1984 verscheen de eerste druk en al in 1990, bij het tweehonderdjarig bestaan van het doveninstituut, de tweede druk. Onvermoeid bleef Henk Betten echter speuren naar meer feiten en deze gegevens leveren nu een derde, vermeerderde druk op, met bovendien veel nieuwe illustraties, die de auteur bij zijn speurtocht naar het verleden ontdekte.

Henri Daniël Guyot stichtte in 1790 de allereerste Nederlandse school voor speciaal onderwijs en een van de allereerste doveninstituten ter wereld. Tijdens zijn leven oogstte hij daarvoor allerwegen roem en bewondering. Maar ook na zijn dood - tot op de huidige dag - is zijn naam bij velen bekend en wordt hij in de Nederlandse dovingemeenschap gewaardeerd als de pionier van het dovenonderwijs. En dat ook omdat hij niet zozeer uitging van een vaststaande filosofie over de manier van onderwijzen (manualisme of oralisme) maar, uitgaande van een nauwkeurige observatie van het individuele dove

kind, de wijze van communicatie in de lessen aanpaste aan de behoefte van de leerling. Dit werd onder de strijdende manualisten en oralisten bekend als de zogeheten gemengde of oudhollandse methode.

Eigenlijk bouwen we hier nog steeds op voort in het huidige spraakgebruik: op basis van het ontwikkelingsprofiel van de leerling wordt een passend ondersteuningsarrangement geboden. En waar nodig of gewenst is er een duidelijk tweetalig aanbod. Het is dan ook een goede zaak dat Henk Betten met deze derde druk weer aandacht vraagt voor de man waar het allemaal mee begon en ik wens het boek veel lezers toe.

Henk Bakker

Voorzitter Raad van Bestuur Koninklijke Kentalis

1. JEUGDJAREN, 1753 -1781

De achttiende maart van 1762 werd een zwarte dag voor Henri Daniël Guyot, een jongen van ruim acht jaar oud, en zijn moeder. Een dag later stond hij in de deftige werkkamer in de school te Maastricht stram in de houding. Meester Bosgens deelde Henri mede dat zijn vader was overleden. De fiere schouders van de schooljongen zakten, zo hevig schrok hij van dit bericht. Sinds zijn derde levensjaar was hij door zijn ouders naar de school in deze stad gezonden om een goede opleiding te krijgen. In de buurt van Trois Fontaines in de provincie Luik, zijn geboorteplaats, en zelfs te Luik, de nabijgelegen stad, was namelijk geen voor hem passend onderwijs gevonden. Van de school mocht hij direct naar huis gaan. Het leek Bosgens echter niet verstandig om een jongen van deze leeftijd alleen naar huis te laten gaan. Henri moest tot de volgende dag wachten op een begeleider, een marskramer uit Luik. Deze moest eerst nog zijn koopwaar in de stad Maastricht kwijtraken.

Het overlijden van zijn geliefde vader greep Henri zo aan dat hij aan niets anders dan aan de Dood dacht. Overal in het schemerige gebouw van de school meende de jongen de schaduwen van de Dood te zien. Toen het kaarsvlammetje op de kandelaar aan de muur in de gang trilde, bewoog een schaduw erachter in grote afmetingen. Henri zag dat en durfde haast niet te passeren.

Toen hij na een onrustige nacht wakker werd, waren zijn gedachten al dadelijk weer bij het overlijden van zijn vader. Zijn hart bonsde hevig toen hij zich realiseerde dat hij naar huis zou gaan. Daar lag de dode. Hij verlangde

meer dan ooit naar zijn moeder Susanne. Zijn begeleider kwam 's morgens laat op het plein voor de school te Maastricht aan. Henri zag hem pas toen hij de ruwe stem over het hele plein hoorde schallen: "Wie koopt mijn prachtige lakens? Zeer aanbevolen."

"Zou dat wel een aardige man zijn?" vroeg Henri zich met een angstig gevoel af. Ongeveer vier uren vanaf de school naar zijn ouderlijk huis lopen met de marskramers leek de jongen weinig aantrekkelijk. Gelukkig liet de man zich onderweg van zijn goede kant zien. Al lopende luisterde de jongen geboeid naar de verhalen over de vele reizen van de marskramer. Daardoor had hij zijn aandacht niet altijd bij het lopen en struikelde zo nu en dan over uitstekende wortels en stenen op de zandweg. Het fijne was dat hij zowaar af en toe vergat waarom hij naar huis ging.

De zestiende-eeuwse kerk van het dorp Blegny in de provincie Luik, in grijze nevelen gehuld, werd voor de jongen na enkele uren in haar volle omvang zichtbaar en hij voelde het pad hellen. Daar vlakbij staat mijn huis, wist Henri en hij versnelde zijn pas.

Weldra betrad de marskramer met zijn jonge metgezel de binnenplaats van de kloosterachtig aandoende pastorie. De zon verloor geleidelijk haar warmte gevende stralen toen Henri zijn bedroefde moeder omarmde. De jongen liet zijn tranen de vrije loop. Naar zijn gestorven vader durfde hij nog niet te gaan. Zijn grootvader, net vijftien-zestig jaar geworden, leidde de jongen met zachte hand naar buiten. In de tuin vernam Henri dat zijn vader zich vlak voor zijn sterven plotseling niet lekker voelde.

L'église Sainte Gertrude te Blegny

De laatste tijd vermoeden de vele bezigheden van de dokterspraktijk hem zeer. Toen zweeg de oude man. Er stak op dat moment een wind uit het westen op.

“Waar zijn jullie toch?” klonk de stem van grootmoeder Guyot plotseling. Haar man en kleinzoon schrokken en de oude dominee antwoordde: “Lieve, wij zijn hier in de tuin.”

De oude vrouw strompelde naar buiten met in haar knokige hand een dikke houten stok.

“Ben je nou helemaal. Het is hier koud. Het waait hard. Kom toch binnen.”

Tijdens de begrafenis van dokter Guyot, waarvoor veel belangstelling was, ging diens vader zelf voor tijdens de plechtigheid in de grijze kerk van de Waalse Gemeente te Blegny. Van zijn moeder wist Henri dat hij in deze kerk op de vierde dag na zijn geboorte door zijn grootvader als dominee gedoopt was. Daar zag Henri zijn moeder in haar zwarte kleren de tranen van haar gezicht vegen toen de houten kist langzaam zakte. De omgeving van de kerk zag er niet bepaald vrolijk uit, merkte de jongen op, toen zij allemaal weer naar buiten gingen. Zelfs de bomen rond de kerk stonden gebogen.

Dit alles is het werk van de Dood zelf, peinsde hij met een angstig hart. In de nacht na de begrafenis werd de jongen opeens wakker. In het slaapkamertje namen zijn ogen niets waar. Alles was donker. De jongen wilde zijn moeder roepen doch durfde geen vin te verroeren. Ongemerkt gingen zijn oogleden van de slaap omlaag.

Enkele dagen later keerde Henri terug naar de school in Maastricht. Langzamerhand besefte hij dat hij zijn geliefde vader nooit meer zou zien. Nadien sprak en speelde de jongen weinig meer met zijn schoolmakkers. Op de binnenplaats van de school zat hij nu en dan in diep gepeins verzonken.

In de zomer mocht Henri met zijn vrienden voor enkele weken van de vakantie genieten. Dat deed hij met volle teugen. Hij zwierf graag door de heuvels van het graafschap Dalhem. Af en toe wipte hij bij zijn familieleden in het hooggelegen stadje Dalhem aan.

Eind juli 1765 speelde Henri op een avond wat met een stokje in het rulle zand, terwijl zijn grootvader vertelde over Charles Guyot, zijn eigen vader en de overgrootvader van Henri. Op zijn vijftiende jaar werd Charles Guyot advocaat bij het parlement te Metz. Als hugenoot bleef hij daar echter niet lang en verliet met zijn vrouw en hun zoon Abraham Henri de stad, in verband met de geloofsvervolging vanwege de herroeping van het Edict van Nantes. Zij gingen naar het noorden en belandden uiteindelijk in het graafschap Dalhem in Oost-België, dat toen tot de zogenaamde Generaliteitslanden van de Republiek der Verenigde Nederlanden behoorde. In het stadje Dalhem werd Charles Guyot direct tot schepen van het stadsbestuur aangesteld. Grootvader zuchtte even en vervolgde het verhaal over zijn jeugd. Met veel gloed schetste hij vervolgens zijn werk als predikant.

Pastorie te Trois Fontaines

De volgende middag laat leunde Henri tegen de post van de buitendeur van de pastorie, die in 1728 was gebouwd, en hij staarde naar de felgekleurde bloemen in de tuin. Ineens ving hij flarden op van een gesprek in de kamer.

Het ging over hemzelf en over zijn moeder. Grootmoeder verkondigde met luide stem het nog altijd niet eens te zijn met het huwelijk van Henri's moeder Susanne met Etienne du Puy, zijn nieuwe stiefvader. Al tijden sinds het hertrouwen op 18 december 1763 in Maastricht mokte ze over dit feit. De aanleiding van dit gesprek was dat Susanne enkele maanden geleden van een zoon, Etienne junior, bevallen was. Henri hoorde zijn grootvader sussend zeggen: "Ja, moeder, gedane zaken nemen geen keer. Zoiets moet je leren accepteren."

Hij vervolgde met vlakke stem: "Laten we morgen Susanne een geschenk geven."

Met een lichte schok realiseerde Henri zich dat zijn vakantie hier in Trois Fontaines op de volgende dag al ten einde liep. Hij zou grootvader met zijn mooie verhalen missen. Aan de andere kant vond hij het fijn om zijn moeder te Maastricht weer te zien.

Enkele maanden na het overlijden van zijn grootvader in 1768 wist Henri wat hem in de toekomst te doen stond. Hij wilde predikant worden, zoals zijn grootvader. In zijn jonge jaren ondervond hij enkele malen de betrekkelijkheid van het leven.

Zijn aardige even oude halfzus Susanne Elisabeth, geboren uit het eerste huwelijk van Etienne du Puy en Jeanne Monnereau, diens eerste vrouw, stierf in 1766 geheel onverwachts. Moeder Susanne leed eronder, want zij hield zielsveel van haar naamgenote.

Af en toe had Henri's moeder troost nodig bij haar schoonzus Marguérite, die enkele straten verderop woonde.

Op 28 november 1769, drie dagen na de verjaardag van Henri, belegde men op een avond bij kaarslicht een familieraad in de woning van de familie Du Puy, waarbij ook hun dominee aanwezig was. Na ampel overleg raadde dominee Vern de de ouders van Henri aan hem theologie te laten studeren te Franeker.

“Waarom zo ver weg?” mompelde Etienne du Puy senior. “Dat ligt toch in de provincie Groningen?”

De predikant glimlachte en zei: “Beste man, je vergist je. Franeker ligt in Friesland. Naar mijn mening is deze universiteit geknipt voor Henri. Het zou het beste zijn dat hij daar heen ging.”

Deze aanbeveling was meer dan voldoende en Etienne zorgde ervoor, via de rector van de Maastrichtse Latijnse school, de universiteit te Franeker te verzoeken of Henri daar als inwonend theologiestudent kon worden geplaatst.

Op 18 september 1770 zette Henri als eerstejaars student theologie met een zucht van blijdschap zijn handtekening in het Album Minor van de universiteit te Franeker, nadat hij drie gulden had betaald. Het was eindelijk zover dat hij daadwerkelijk iets aan zijn toekomst deed.

De volgende middag slenterde hij nieuwsgierig over het terrein van de universiteit. Voor het toegangspoortje stond de zestienjarige jongeman stil en zijn ogen namen het opschrift boven de toegangsdeur, *Christo et Ecclesiae*¹, in zich op. In gedachten verzonken draaide

1 Gewijd aan de dienst aan Christus en de kerk.

hij zich om en voor zijn ogen ontvouwde zich het groene tapijt van Friesland in het felle zonlicht.

14 Augusti	J. Braa & Pina		
	Bo. Gerardia Frijns	2	—
15 Augusti	J. Ot. Lambergen	3	—
24 Augusti	Georgius Ardey Debrecin Hungary		
24 Augusti	Thermannus Westfaly	3	—
15 Septemb.	J. G. M. Herbell	3	—
17 Septemb.	J. Lyklama à Nijholt	3	—
Dito.	J. W. Panders	3	—
Dito.	Cornelius Schultze	3	—
Dito	G. Pitting	3	—
Dito	Wibrandus Van Loon	3	—
18 Septemb.	Henricus Daniel Guijot	3	—
	J. H. Binkes	3	—
19 Sept.	Decardus Van den Broek	3	—
20 Sept.	P. A. W. G. G. G.	3	—
		39	— 18

Handtekening van Guyot, toen hij als student in de theologie werd ingeschreven aan de Hogeschool te Franeker.

7

Handtekening van Guyot als student

Lang staarde de student ernaar. In de verte kon hij her en der enkele verspreide boerderijen en enkele voor de streek typische torens ontwaren. De frisse zeelucht vanuit het noorden waaide door zijn zwarte haren.

Nu ben ik hier moederziel alleen, ver van mijn geliefde moeder, mijn stiefvader Etienne, mijn stiefbroers Etienne junior, Paul Charles en mijn stiefzus Marie Henriëtte. Zou mijn eigen vader ooit gedacht hebben dat ik hier zou gaan studeren?, vroeg Henri zich af. Van zijn moeder wist hij dat zijn vader medicijnen had gestudeerd aan de universiteit te Leiden en daar ook was gepromoveerd.

In deze tijd van onzekerheid in de Nederlanden - de regering was zwak en had veel schulden - paste Henri, de aankomende student, zich geleidelijk aan aan de Friese volksaard, hoewel hij zich, evenals zijn studiegenoten, weinig met de bevolking van Franeker inliet. Met Eise Jeltens Eisinga, een der inwoners van het stadje en wolkammer, had Henri direct contact door een ontmoeting in de kerk te Franeker.

Van de man was bekend dat hij plannen had iets groots te vervaardigen. Sommigen in de stad dreven de spot met hem. De hemel in zijn burgerwoning bouwen? Kom nou! Dat is toch onbestaanbaar? In de kranten van het voorjaar 1774 werd namelijk uit de stand van de vijf planeten voorspeld dat de wereld spoedig zou vergaan.

Deze voorspelling, gedaan door de Eelco Alta, dominee van Boxum in Friesland, veroorzaakte enige paniek onder de Friese bevolking. Eise begreep onmiddellijk dat de mensen geen idee hadden van het merkwaardige hemelverschijnsel dat veroorzaakt was door de stand van de planeten.

Terwijl hij hierover peinsde, rijpte bij hem het stoutmoe-

dige plan om een bewegend planetarium in zijn eigen woning te bouwen. Dat deed hij om zijn tijdgenoten een betere voorlichting over de loop van de hemellichamen te geven.

Toen Henri eens bij de in Dronrijp geboren wolkammer kwam, zag hij hem bij kaarslicht naar de op de eettafel liggende tekeningen turen.

“Goedemiddag, Henri,” begroette Pietje, de vrouw van Eise, hem.

“Allebei goedendag,” antwoordde Henri opgewekt, in zijn handen wrijvend. “Wat is het buiten koud.”

Eise keek op en antwoordde: “Zeg dat wel, man. De zon wil nog maar niet tevoorschijn komen.”

Aangezien Eise nog bezig was met het bestuderen, raakte Henri met Pietje aan de praat. Zij vertelde hem over hun kwade buurman. Deze beweerde bij hoog en bij laag dat Gods toorn in de vorm van een blikseminslag best eens het huis van het echtpaar Eisinga zou kunnen treffen. Dat was ook de oorzaak van Pietjes twijfel of haar man de hemel van God, de Schepper van hemel en aarde, wel mocht namaken. Deze theologische vraag kwam tot Henri, doch hij wist niet zo gauw een passend antwoord te geven.

Onder leiding van professor Venema en de hoogleraren Van Swinden en Manger ontplooidde Henri zich tot een intelligente leerling. Venema leerde zijn studenten nadenken over de rijkdom van Gods schepping. In zijn laatste jaar als student beseftte Henri steeds meer dat bij moeilijkheden op geestelijk gebied hij in zijn verdere leven vertrouwen moest stellen in God. Mede door de diepgaande theologische studie verdiepte zijn geloof in God zich geleidelijk.